

NAGY JÓZSEF

A MUNKÁSPÁRTOK ÉS A NAGYATÁDI-FÉLE FÖLDREFORM

1919. augusztus 1-e után a magyarországi munkáspártok figyelmét az újjászerveződés nehéz munkája kötötte le. 1919. augusztus 24-én újjá alakult a szociáldemokrata párt, de a lezajlott forradalmi események ellenére az 1903-as programot tartotta irányadónak minden felülvizsgálás nélkül. A vérengző fehérterror időszakában az opportunistá pártvezetőség az ipari munkásság mozgalmának legalitásáért küzdött, s látókörén kívül maradt az agrárkérdés. A szociáldemokrata párt az 1920-as években mindvégig megmaradva a forradalom előtti álláspontján termeléstechnikai problémának tekintette a földbirtokviszonyokat, s a földkérdés megoldására önálló elképzelése nem volt. Ismerve a párt vezetőinek egyéniségét és az adott belpolitikai helyzetet ez érthető is. Valóban radikális földreformot csak forradalmi úton lehetett elképzelni, az pedig szükségszerűvé tette volna a munkás-paraszt-szövetséget. A Farkas-Peyer-Peidl-féle vezetés azonban beilleszkedésre törekedett, nem kereste tehát a szövetségeseiket, illetve 1922-től kezdve a liberális-demokrata kispolgári pártok felé fordult, a parasztságnak, mint a magyar társadalom legszámottevőbb társadalmi rétegének a megnyerésére kísérletet sem tett. Az 1921. decemberében megkötött Bethlen-Peyer-paktum világosan megmutatta, hogy a szociáldemokrata párt nem is akarja lényegesen növelni paraszti tömegbázisát.

A paktum ellenére volt szociáldemokrata szervezkedés a falusi szegénység között. 1905-ben alakult meg a szociáldemokrata irányítás alatt lévő Földmunkások Országos Szövetsége, amely a világháború után is működött. Taglétszáma 1920-ban csak 1200 fő volt, 1922-ben viszont már meghaladta a 8000-et.¹ A szövetség azonban nem volt híve a földreformnak, hanem az ipari munkássághoz hasonló érdekvédelmi szervként a jobb anyagi feltételekért, kollektív szerződés, sztrájkjog elismertetéséért küzdött.² A paktum megkötése után azonban a kormány támadást indított a földmunkás-szervezetek ellen és 1923 folyamán tömegesen tiltotta be működésüket.

A földkérdés jelentőségét szociáldemokrata részről elsőként Kunfi Zsigmond ismerte fel, aki a bécsi emigrációban már 1920. tavaszán úgy értékelte a Tanácsköztársaság földbirtok politikáját, hogy látszólag a marxizmus agrárpolitikája diadalmaskodott ugyan Magyarországon mégis "a Földnélküli Jánosok és Nincstelen Péterek néhány hét múlva a legnagyobb elégedetlenséggel látták, hogy a földesúr ugyan elszaladt, a földet elvették tőle, de nem adták neki oda..."³ A hazai pártvezetők megközelítőleg sem tisztázták ilyen egyértelműen állásfoglalásukat. A Népszava tudósított ugyan a földreformtörvény elfogadásáról, a végrehajtás megindításáról, de lényeges állásfoglalás nélkül. 1922. tavaszán a párt választási agitációjában bírálta ugyan a földreformot, radikális jelszavakat hangoztatott, de önálló programot nem dolgoztak ki, nem tisztázták a kisajátítás mértékét és módját sem. Az SZDP vezetői nagy részt Szabó Ervin tanítására alapozva, az 1848-as polgári forradalom ellenére úgy értékelték a magyarországi helyzetet, hogy a mezőgazdaságban a fő feladat a "feudális rendszer teljes lebontása".⁴

Az 1922. nyarán megtartott nemzetgyűlési választások nem várt sikert hoztak a szociáldemokratáknak. 24 képviselőjével a párt a legerősebb ellenzéki csoport lett a nemzetgyűlésben, s ettől kezdve fokozottabb figyelemmel fordult a földreform felé. Ez a nagyobb érdeklődés azonban lényegében csak azt jelentette, hogy a Népszavában és a nemzetgyűlésben erőteljesebben bírálták a kormány koncepcióját és a gyakorlati végrehajtást. "Jött egy korszak -- írta a Népszava -- hozott magával szép jelszavakat: három év óta lengetik immár a kispazda lobogót, azóta van uralmon állítólag az agrárdemokrácia, három év óta nem beszélnek egyébről, mint a föld népéről és annak megsegítéséről. De ha összegezzük az eredményeket, rögtön kitűnik, hogy a sok szép szó és ígéret mögött nincsen semmi realitás".⁵ Világosan látták, hogy a földreform végrehajtásából semmi nem lesz, de konstruktív javaslatuk nem volt. Mivel már 1922-ben érezhető volt, hogy a birtokosok által megváltásra felajánlott földmennyiség csekély lesz, a vagyonváltságföldek kiosztásától lehetett várni a helyzet javulását. Az SZDP azonban ebben sem bízik: "Az elmúlt ciklusban lealkudták és semmivé zsugorították az agráriusok a földvagyonváltságot. A földbirtokreform gyors és becsületes végrehajtásáról szó sincs, nem is beszélve arról, hogy ezzel a földbirtokreformmal, még ha azt tüneményes

gyorsasággal hajtják is végre, a földbirtok problémáját nem lehet megoldani".⁶ Ez az aggodalom különösen azért volt jogos, mert Schandl földművelésügyi államtitkár októberben bejelentette, hogy október 1-től az ezer holdon felüli birtokosok haszonbért fizetnek az államnak a váltságföldek után. "De most már arra volnánk kíváncsiak, hogy vajjon hány ezer holdból áll immár a földbirtokpolitikai alap? S ha valóban össze gyúlt volna -- a váltságrendelet kibocsátásakor hirdetett, de általunk már akkor is kétségbe vont -- az a 400.000 hold váltságföld, miért nem juttatják már oda, ahová való: a nincsteléneknek és meddig akarják szedni belőle a búzahaszonbért?"⁷

1922. őszén a reform elhúzódnása miatt mind az egységes pártban, mind az ellenzékben komoly mozgolódás támadt. Decemberben létrejött az ellenzéki pártok Földreform Szövetsége, melyet az SZDP is támogatott. A párt a földreform végrehajtását a demokrácia megteremtésével kötötte össze: "Két gyors elintézésre váró feladatunk van. Egyik a demokratikus választójog, másik a földbirtokreform. Alkudni, taktikázni egyiknél sem lehet, mindkét kérdés gyors és tökéletes megoldása életkérdés az országra nézve. A földbirtokreform kérdésénél maradván ismételjük, hogy az erre vonatkozó törvény alkalmatlan a kielégítő megoldásra. Ennek a törvénynek az alapján ezt az égető problémát lehetetlen megoldani, magát a kérdést lehetetlen nyugvópontra hozni".⁸ Az SZDP aktivizálódásának jeleként 1922. december 19-én Szeder Ferenc az alábbi határozati javaslatot terjesztette a Nemzetgyűlés elé: "Utasítsa a nemzetgyűlés a földművelésügyi miniszter urat, hogy sürgősen készítse elő az 1920. évi XXXVI. tc. revízióját az alant felsorolt elvek figyelembevételével és terjessze azt letárgyalás végett a nemzetgyűlés elé:

- "1. Minden nagybirtok igényelhető és kisajátítható, elsősorban azok a nagybirtokok, amelyek külterjes gazdálkodást folytatnak.
2. Az igény megállapításba, valamint a föld értékének megállapításába az érdekelt igénylők képviselői is bevonassanak.
3. Ott ahol az igénylők a föld vételárát anyagi viszonyaiknál fogva kifizetni nem képesek, járadék birtok, vagy örökbérlet alakítása minden nagybirtokra nézve kötelező legyen."⁹

A polgári ellenzék pár nappal később sokkal élesebb követelésekkel lépett fel.

Néhány nappal később, december 24-25-én az SZDP XXI. kongresszusa is foglalkozott a földreform kérdésével és kibővítve Szedér december 19-i javaslatát, a következő határozatot hozta:

"A földművesek földhözjuttatásáról szóló XXXVI. tc. nem alkalmas arra, hogy megszüntesse az igazságtalan birtokmegoszlásból eredő bajokat, ezért követeljük ezen törvénynek a revízióját, a következő irányelvek figyelembe vételével:

1. A földreform céljaira minden egyházi és világi nagybirtok igényelhető és kisajátítható, elsősorban azok a nagybirtokok, amelyek külterjes gazdálkodást folytatnak. Kisajátítás alól csak a mintagazdaságok és a mezőgazdasági iparra berendezett intenzív gazdaságok mentesíthetők.
2. A kisajátított földet kizárólag azok használatába kell juttatni, akik annak gondos és hozzáértő megművelésére maguk képesek és hajlandók. A kisgazdaságok szaporítása és erősítése a feladat, evégből lehetőleg minden családos földművest akkora földbirtokhoz kell juttatni, amekkorát saját és családja munkaerejével meg tud művelni és amely egy család rendes megélhetéséhez szükséges. Ennél nagyobb területet egyesek (családok) ne kapjanak.
3. Az igénymegállapításba, valamint a föld értékének megállapításába az érdekelt igénylők is bevonandók.
4. Ott ahol az igénylők a föld vételárát anyagi viszonyaiknál fogva kifizetni nem tudják, járadék birtok vagy örökbérlet alakítása kötelező legyen.

A kongresszus felhívja parlamenti képviselőit, hogy a fenti követelések törvénybeiktatására a nemzetgyűlésen minden rendelkezésre álló eszközzel törekedjenek."¹⁰

A kongresszusi határozat megfogalmazásában is érzékelhető az SZDP bizonytalansága a földkérdésben. Mind Szedér beszéde, mind a kongresszusi határozat elsősorban a külterjes gazdálkodást folytató birtokokat kívánja kisajátítani, a határozat pedig Henry George szellemében védi az intenzív nagybirtokot. Bizonytalanság van a tulajdonjog kérdésében is. A határozat második pontja azt mondja ki, hogy "a kisajátított földet kizá-

rólag azok használatába kell juttatni", akik hajlandók megművelni. Ezt a "használat" kifejezést viszont többféle képpen is lehet értelmezni. Ha figyelembe vesszük, hogy az SZDP 1918-ban is a szövetkezeti gazdálkodás, illetve örök bérlet mellett foglalt állást, akkor ez a megfogalmazás nem véletlen. Üti kissé ezt a megállapítást a 4. pont, mely a vételárral foglalkozik, de ez is kimondja, ha az igényelt föld árát nem tudják kifizetni, akkor "járadék birtok vagy örökbérlet alakítása kötelező legyen." Összességében az SZDP kongresszusi határozata alig megy túl az alaptörvényen, radikálisabb javaslatain pedig a polgári baloldal hatása érződik.

E meglévő bizonytalanság, határozatlanság ellenére az SZDP rendszeresen foglalkozik a földkérdéssel, s nyomon követi a kormány intézkedéseit. 1923. januárjában mikor az ellenzék és az egységesspárti kisgazdák nyomására Nagyatádi Szabó felveti a novella gondolatát, a Népszava ezt változatlanul a parasztság kisémmizése egyik állomásának tekinti. "De nem lehet őszinte a kormány új álláspontja azért sem, mert a földművelésügyi miniszter személye nem alkalmas a gyökeres földreform végrehajtására. Nem alkalmas, mert már régen szembe került önmagával, múltjával és azokkal az érdekekkel, amelyeket a múltban talán őszintén képviselt. Nagyatádi Szabó elszakadt a kisparasztoktól, így azok érdekeit nem tudja nyomatékosan képviselni".¹¹ 1923. januárjától a Népszava rendszeresen figyelemmel kíséri a földreform törvény alakulását, nemcsak regisztrál, hanem állástfoglal és értékkel is.¹² Különösen jelentősek megállapításai a földreformnovella előkészítésével kapcsolatban. 1923. novemberében a novella bizottsági tárgyalása idején főleg az OMGE erőteljes támadásának hatására mind az SZDP, mind a liberális ellenzék látja, hogy lényeges változást a novella sem hoz. "Valójában azonban a dolog úgy áll, hogy nem csupán a végrehajtás gyarlósága az oka annak, hogy nem juthatnak földhöz akiket a törvény földhöz juttatni kíván. Az alaphiba ott van, hogy a törvény csak azt mondja meg, hogy kiket akar földhöz juttatni, de arról már nem gondoskodik, hogy erre a célra föld is álljon rendelkezésre elegendő módon. Földreformot földnélkül, helyesebb birtokelosztást anélkül, hogy a helytelenül elosztott birtokhoz komolyan hozzányúlnának pedig nem lehet csinálni, akár hányszor is egészítik ki az alaptörvényt -- erélyes kijelentésekkel."¹³

A földreformnovella tervezetének beterjesztése után az SZDP parlamen-

ti frakciója november 26-án Peidl Gyula elnökletével ülést tartott, ahol elhatározták, hogy a párt képviselői a novellának mind általános, mind részletes vitájában aktívan részt vesznek és módosító javaslatot tesznek. "A mai értekezleten a csoport kimondotta, hogy magáévá teszi a kiscgazdák cserbenhagyott kívánságait és követelni fogja, hogy a mai elhamarkodott és tervszerűtlen földreformnovella helyett a kormány olyan újabb javaslatokkal álljon elő, amelyek végleg megoldják ezt az égetően sürgős és fontos kérdést."¹⁴ A szociáldemokraták részéről a hivatalos felszólaló Szeder Ferenc volt, aki 1923. december 6-án ismertette a párt véleményét. Szeder felszólalása világosan mutatja, hogy a szociáldemokrata pártvezetés teljesen érzéketlen volt a földkérdés iránt és a kormány javaslatával semmilyen alternatívát nem tudtak szembe állítani.¹⁵ Szeder terjedelmes felszólalásában számos konkrét példát említett a végrehajtás hibáiról, de a novellával kapcsolatban mindössze néhány megjegyzést tett:

1. Jó lett volna, ha a minisztérium konkrét adatokkal látta volna el a tervezetet, hogy világosan lássák jelenleg hol áll a végrehajtás;
2. Kifogásolja, hogy a forradalmi magatartás miatti megbélyegzés a tervezetben is szerepel;
3. Az 50 hold alatti háborús szerzeményeket mentesíteni kellene a megváltás alól;
4. Nem kapcsolták össze a tervezetet szociálpolitikai intézkedésekkel."¹⁶

Szeder beszédét Milyen legyen az igazi földreform címen az SZDP külön füzetben is megjelentette.¹⁷ Feltételezhető, hogy a pártvezetőség sem volt túlságosan elégedett Szeder felszólalásával, mert az agitációs szempontból semmit nem mondott. A földmunkások és a falusi szegénység, akiknek az írás szólt -- elsősorban arra voltak kíváncsiak, hogy az SZDP milyen földreformot akar. Takács József a földmunkás szövetség országos titkára a füzet előszavában azt írja: "Feleletünk erre röviden az, hogy: vissza az 1918-as októberi kormány földreform programjához. A szociáldemokrata párt ma is vallja ezt a programot, amelynek megvalósulását először a diktatúra, majd az ellenforradalom megakadályozta. Mi megvagyunk arról győződve, hogy Magyarországon az igazságtalan birtokmegosztás megszüntetése, a földműves nép földhözjuttatása, a demokrácia győzelme, s

végül az ország talpra állítása csak az októberi földreform program megvalósítása által biztosítható."¹⁸ Ez nagyon szépen hangzik agitációs célból, és látszólag pótolja a párt földreform programját is. A pártvezetőség azonban ebben is, -- mint számos más kérdésben -- sajátos tudathasadásban szenved. Elfelejtették ugyanis, hogy 1918. őszén a Buza Barna-féle földreform megjelenése azért késett hónapokon keresztül, mert az SZDP a nagybirtok paraszti magántulajdonba adásával nem értett egyet.

A novellatervezet általános vitájában még hat szociáldemokrata képviselő vett részt. Közülük Farkas István azon túlmenően, hogy a javaslatot elvetette, semmi érdemlegeset nem mondott. Várnai Dániel erőteljesen bírálta Nagyatádi Szabót, aki a tervezet előkészítésénél túlságosan nagy beleszólást engedett az OMGE-nek, s ezzel semmivé tette a novella várható pozitívumait is. "Mit akar megmenteni ez a novella, mit akar helyre ütni, mit akar jóvátenni, vagy jobbá tenni? Hiszen mondtam, az alaptörvény igen erős és öntudatos abban a célban, hogy a birtoktalan mezőgazdasági népeiséget földhöz ne juttassa, a nagybirtok rendszert megmentse és ha miniszter úr mégis szükségét látta a novellának, akkor ez az ő részéről semmi egyéb, mint beismerése annak, hogy az alaptörvény távolról sem olyan mint amilyenek az ő régi elgondolásai szerint lennie kellene. Sem az alaptörvényben, sem a novellában nincsen semmi a földművelésügyi miniszter úr földreform programjából, de annál több van miniszter úr végzetes gyengeségéből."¹⁹ Györki Imre terjedelmes hozzászólásában konkrét példákon keresztül mutatta be a hivatalok visszaéléseit.²⁰ Klárik Ferenc csak demokratikus földreformot tudott elképzelni, "úgy, ha a házhely és földigénylőket nemcsak földdel és házhelyekkel látjuk el, hanem ellátjuk pénzzel is, a földhöz való munkaszerszámokkal és állatállománnyal. Más-képpen ezt a kérdést becsületesen és jól megoldani nem lehet."²¹ Klárik a progresszív vagyonadó bevezetésében látta a megoldás kulcsát.

Az általános vita utolsó napján, december 15-én szólalt fel Vanczák János és Propper Sándor. Vanczák beszédének kezdetén azt bizonygatta, hogy a párt 1918. őszén is a földosztás híve volt és az jelenleg is, mert "ha az orosz bolsevikok magántulajdonul oda tudták adni az orosz termőföldet, akkor nekünk magyarországi szociáldemokratáknak sincs semmi kifogásunk az ellen, ha az nálunk hasonló képpen fog megtörténni."²² A továbbiakban azonban kifejtette, hogy nem hisz abban, hogy a jelenlegi tör-

vények alapján a parasztságot földhöz lehet juttatni, mert a nép ellenségeivel nem lehet földreformot csinálni. "Ha a földművelésügyi miniszter úr megtartotta volna a maga kisgazdapártját, ha a földművelésügyi miniszter úr megőrizte volna a demokráciát, ha nem hagyta volna elkótyavetyélni az egyenlő, általános és titkos választójogot és ezen az alapon mentünk volna bele egy választásba, akkor ide került volna a földműves népből olyan párt, olyan számarány, amely mögé oda álltunk volna mi is és együtt csinálhattuk volna a földreformot."²³ Vanczák nem értett egyet a vitézi telkek adományozásával sem, és megkérdőjelezte a kormány jogát az ilyen kasztok létesítésére.

Mivel a vitában több alkalommal felmerült a szociáldemokraták 1918-as szerepe, Propper Sándor hozzászólásának jelentős részét ennek elemzése képezte. Propper adatokkal bizonyította, hogy az 1918-as földreform előkészítésében Nagyatádi Szabó is komoly szerepet játszott, s éppen ilyen alapon kéri az 1920. XXXVI. tc. 3. paragrafusának törlését, amely még öt évvel a forradalom után is apró dolgok miatt emberek sokaságát zárja ki a juttatás lehetőségéből. "E törvényjavaslat minisztere forradalmi miniszter, előadója forradalmi kormánybiztos, s a törvényjavaslatban benne van egy szakasz, amely apró kis piszlicsár embereket akar büntetni azért, mert a forradalom alatt éltek, vagy a forradalom alatt hetvenhated rangú szerepet vittek."²⁴

Tagadhatatlan, hogy a szociáldemokrata képviselői csoport bírálata a törvényjavaslattal szemben erőteljes és elutasító volt. A novella elvetését és új törvényjavaslat előterjesztését viszont a kormánypárti többséggel szemben az egész ellenzék sem tudott volna megvalósítani. Az viszont biztos, hogy a szociáldemokrata képviselők által felvetett javaslatok csak részkérdéseket érintettek, tárgyalási alapul semmiképpen nem szolgálhattak. A pártonbelüli ellenzék azonban elégedetlen volt a pártvezetőség és a képviselőcsoport magatartásával, határozottabb kiállást, osztályharcos politikát követelt a földmunkások és a falusi szegénység érdekében. Az SZDP 1924. áprilisában megtartott XXII. kongresszusán az ellenzék az agrárpolitikával kapcsolatban határozati javaslatot terjesztett elő, melyben javasolták, hogy a kongresszus mondja ki: "A Nagyatádi-földreform nem alkalmas az agrárfeudalizmus megszüntetésére, nem juttatja földhöz a parasztságot. Amíg a feudális nagybirtok és a finánckapitaliz-

mus szövetsége uralkodik Magyarországon, addig semmilyen földreform nem lesz képes arra, hogy megváltoztassa a feudális birtokmegosztást a mezőgazdaságban, hogy az ipari munkásság az egyedüli városi osztály, mely őszintén és komolyan kész küzdeni a parasztság osztályérdekeiért: a feudalizmus megszüntetéséért."²⁵ Az ellenzék erősen bírálta a pártvezetőséget is, mert "elárulta a munkásság és parasztság szövetségét, amikor polgári-pártokkal lépett szövetségre". A javaslat néhány pontban konkrétan is megfogalmazta, azokat az elképzeléseket, amelyek alapján az SZDP agrárprogramját ki kellett volna dolgozni. Amint az idézetből látható az ellenzéknek sem volt világos elképzelése a magyarországi birtokviszonyok jellegéről. A pártvezetőség nyomására a Kongresszus az indítványt elvetette, de kimozdította a pártot a tespedésből és arra ösztönözte a vezetőséget, hogy foglalkozzon az agrárkérdéssel.

Az 1925. decemberében megtartott XXIII. kongresszuson az ellenzék nevében Lukács Gyula és társai indítványt terjesztettek elő az új földreform-törvény kiharcolására. "A kongresszus kijelenti, hogy a párt egyik legfontosabb feladatának tekinti a harc megindítását az új földreformért. Ennek a földreformnak alapelvei legyenek: az 500 holdon felüli nagybirtokok kötelező állami kisajátítása és az így nyert földnek a földmunkások és törpebirtokosok közötti elosztása. A tulajdonosok állami kártalanítása. A kártalanítás terheinek közvetlen adó útján való behajtása mellett a holtkézi birtokok díjtalan kisajátítása."²⁶ Az ellenzék követelte a munkás-paraszt-szövetség megteremtését is, és a polgári pártokkal való szakítást. Két pártszervezet pedig azt javasolta, hogy a kongresszus küldjön ki egy 5 tagú bizottságot a párt agrárprogramjának kidolgozására, s azt terjesszék a következő kongresszus elé.²⁷ A kongresszus az ellenzék indítványát elvetette, de létrehozta az agrárprogramot kidolgozó bizottságot. A tervezet azonban rendkívül lassan készült el. 1926. novemberében a párt XXIV. kongresszusán a Stromfeld Aurél által vezetett ellenzék ismét a Nagyatádi-féle földreform éles bírálatára és radikális földreform javaslat kidolgozására szólította fel a pártvezetőséget. A tervezet azonban még a XXV. kongresszusra sem készült el. Előadói beszédében Farkas István mentegetőzve jelentette be "a párt program és agrár program kidolgozására, nyilvános megvitatására az időt most nem tartjuk alkalmasnak".²⁸

Minden ösztönzés ellenére az 1920-as években nem született meg az SZDP önálló agrárprogramja. Az agrárkérdésről szóló tervezetet, majd csak 1930-ban, a Nagyatádi-féle földreform lezárása után fogadta el az MSZDP kongresszusa. A munkás-paraszt-szövetség elmulasztásáért, a forradalmi, de legalább is radikális földosztás javaslatának hiányáért súlyos felelőség terheli a szociáldemokrata pártot az ellenforradalom első évtizedében. A földmunkásság, az agrár proletraiátus erős bázisát alkották az SZDP-nek a világháború előtt. Ez a réteg elégedetlen volt a földreform-törvénnyel, méginkább annak gyakorlati megvalósításával. Érdekeinek védelmére azonban nem talált szervezett erőt, ösztönös megmozdulásait pedig a csendőrség hamar elfojtotta. A legális munkáspártnak lett volna alapvető kötelessége, hogy ezt az ösztönös elégedetlenséget reális programmal egységes mederbe terelje.

A magyarországi agrárkérdés jelentőségét sokáig nem ismerte fel az illegális KMP sem. A Tanácsköztársaság bukása után a bécsi emigráció még 1920-ban is a Tanácsköztársaság értékelésével és a párt újjászervezésével, a magyarországi pártépítő munka megindításának kérdéseivel volt elfoglalva. A Tanácsköztársaságot értékelő éles vitákban természetesen gyakran felvetődött a proletárdiktatúra földbirtok politikájának a kérdése is. 1920. júliusában a Komintern II. kongresszusa foglalkozott az agrárkérdéssel, és éppen a magyar Tanácsköztársaság negatív tanulságai alapján elképzelhetőnek tartotta a kisajátított nagybirtok ingyenes felosztását a szegényparasztság között. A kommunista emigráció csak ezek után vette alaposabb vizsgálat alá a földkérdést és ismerték fel, hogy a forradalmi harc szempontjából annak nem termeléstechnikai, hanem politikai jelentősége van. A KMP vezetői azonban -- különösen a Kun-frakció -- ekkor még bíztak a világforradalom közeli győzelmében, így az agrárkérdés demokratikus megoldását csak a szocialista forradalom keretében, annak részeként képzelték el. Amint azonban világossá vált, hogy Európában a forradalmi hullám apálya következett be, a KMP 1925-ig nem dolgozott ki a magyarországi helyzetnek megfelelő új agrárprogramot, bár sajtójában gyakran bírálta az ellenforradalom földreformját.

Látszólag tehát majdnem azonos az SZDP és a KMP felfogása a földkérdésben. Mindkét párt a szocializált nagybirtok híve volt, a Tanácsköztársaság bukása után mindkét párt eljutott saját korábbi állásfoglalásának

felülvizsgálatáig, és a földosztás szükségességének felismeréséig. Abban is megegyezik a kép, hogy a Nagyatádi-féle tervezet megjelenésének idején egyik párt sem tudott ezzel radikális vagy forradalmi programot szembe állítani. Mégis alapvető különbség van a két állásfoglalás között. Az SZDP Magyarországon működő legális párt volt, mely mélyreható ismeretekkel rendelkezett a magyarországi helyzetről, a földreformmal kapcsolatban is. A rendszerrel azonban a súlyosabb ütközéseket kerülte, s hangzatos bírálatai ellenére posszibilista álláspontra helyezkedett a földkérdésben is. A KMP az emigrációban nem rendelkezett közvetlen tapasztalatokkal a hazai viszonyokról, s ez megnehezítette a helyes elvek és gyakorlat kialakítását. A KMP azonban ekkor is rendelkezett megoldási javaslattal, hiszen a földkérdést a proletárforradalom részének tekintette.

A nagybirtok forradalmi kisajátításának elve közelítette Károlyi Mihályt a kommunista párthoz. Hosszas előkészítés után 1925. augusztus 6-10-ig a KMP első kongresszusa előtt tárgyalta Károlyi az Organizációs Bizottság tagjaival, s létrejött az együttműködés a párt és Károlyi között. Az aláírt megállapodás kimondottan a parasztság forradalmasítására és a földosztás programjára vonatkozott. Károlyi kijelentette "meg van győződve arról, hogy a parasztság földhöz juttatása csak forradalmi úton érhető el." Azért fordult a kommunista párthoz, mert "a KP-t tartja a magyarországi proletáriátus forradalmi pártjának, amely alkalmas a munkásosztály és parasztság közti forradalmi szövetség létrehozására".²⁹ A kommunisták részéről volt olyan elképzelés is, hogy a magyar parasztság képviselőiben Károlyit delegálják a paraszt-internacionáléba, de ezt később elvetették. A KMP és Károlyi között ettől kezdve rendszeres együttműködés alakult ki. 1931-ben a gazdasági válság idején "Tiétek a föld" címen írt röpiratát a kommunisták nyomatták ki és terjesztették a magyar falusi szegénység között.³⁰

A KMP programját több évre az 1925. augusztusában megrendezett I. kongresszus határozta meg. Ez bár kitartott a szocialista forradalom keretében megvalósuló demokratikus agrár forradalom mellett, ezt a célt csak propagandisztikusan kezelte, mert az adott kül- és belpolitikai körülmények között megvalósítását, a nagybirtok ingyenes felosztását nem tartotta reálisnak. Így az elvi célkitűzés fenntartása mellett 1925-26-ban a párt egyetértett azzal, hogy egy a Nagyatádi-földreformnál radiká-

lisabb, demokratikus földreformot támogasson, amely a nagybirtok megváltás útján történő kisajátítását teszi lehetővé. Ezt a realitást tükrözik vissza a kongresszusi dokumentumok is. "A párt agitációja és akciója a parasztság körében -- a legalitásra tekintettel, de a parasztság hangulatát tekintve is -- nem tűzheti ki azonnal és nyíltan egyedüli követelésként a nagybirtok megváltás nélkül való kisajátítását és a szegényparasztok között való haladéktalan és ingyenes felosztását. Nem utasíthat el a párt magától minden földreformot, mert az valójában vagy utópia vagy parasztfogás".³¹ A dokumentumból is kitűnik, hogy a párt stratégiai célkitűzése most is a nagybirtok "megváltás nélküli" kisajátítása és ingyenes felosztása, taktikai okokból azonban bele mentek a radikális földreform hangoztatásába is.

A forradalmi megoldás elvi fenntartása mellett 1925-26-ban mind az emigrációban, mind a hazai pártmunkában sokat tett a KMP a falusi helyzet reális megismeréséért és az ennek megfelelő megoldás kidolgozásáért.³² A további harc szempontjából a meghatározó a falusi helyzet elemzése volt. Az alapvető ellentét falun a parasztság és a földbirtokosok vagy a falusi szegénység és a birtokos parasztok között van-e? A földkérdés megoldásának módját, de egyben a proletáriátus és parasztság szövetségét is egy eljövendő forradalomban csak ezeknek a kérdéseknek a tisztázása után lehetett meghatározni. Ez azonban sajnos az I. kongresszuson sem történt meg. 1925-26-ban az illegális KMP igyekezett ugyan a falusi lakosság körében tért hódítani, ez azonban elsősorban a földmunkásokra korlátozódott.

A magyarországi földbirtok viszonyokat és a föld kérdést legreálisabban az 1925. tavaszán megalakult MSZMP látta. Ez a kommunista befolyás alatt álló munkáscsoport többek között éppen az agrárkérdésben mutatott megalkuvó politikája miatt bírálta 1922-24. között a szociáldemokrata pártvezetőséget, s az új párt létrehozásának is ez volt az egyik oka. Az MSZMP már megalakulásakor radikális földreformot hirdetett, olyan formában, hogy a nagybirtokot ingyen osszák szét a szegényparasztok között, a földbirtokosok kártalanítását pedig az ipari és banktőkére kivetett vágyonadóból fedezzék.³³ Az MSZMP megalakulása után 1925-ben és 1926. tavaszán szóban és írásban erőteljes harcot folytatott a munkás-paraszt szövetség megteremtéséért.³⁴

A földkérdésben a legjelentősebb állásfoglalását az MSZMP 1926. márciusában jelentette meg "Új földreformot" címmel. A pártnak ez az ideiglenes agrárprogramja válasz volt arra az intézkedésre, hogy a Nagyatádi-féle földreform 1925. december 7-én lejárt. Ha eddig az ideig a falvak lakossága nem kezdeményezte a kisajátítási eljárást, tovább nem volt hozzá joga. Már a program bevezető részében hangoztatják, a munkás-paraszt-szövetség jelentőségét. "Különösen fontos ez a meglátás a magyar ipari munkásságra, amely csakis úgy tudja a maga osztályharcát eredményesen megvívni, ha felismeri és tudatosan számba veszi a földműves dolgozókkal összefűző, testvéri sorközösségét és megteremti az ipari és földműves proletáriátus (falusi és városi munkásság) elszakíthatatlan szövetségét."³⁵ A program a városi és falusi proletáriátus szövetségéről beszél, amiben egyaránt megmutatkozik a parasztsággal szembeni régi szociáldemokrata fenntartás, és a kommunista mozgalom szektás szemlélete.

A terjedelmes és történeti szempontból igen alapos 1848-tól 1925-ig terjedő elemzés rendkívül közérthetően és egyértelműen mutatja be, hogy az ellenforradalmi rendszer földreformja, már indulása pillanatában kudarcra volt ítélve, s egyáltalán nem biztos, hogy a földhöz juttatott törpebirtokosok is meg tudják őrizni földjüket. Ma is egyet lehet érteni az MSZMP 1926-os értékelésével: "Kezdetől fogva csak eszköz volt a nagybirtokosok kezében az ellenforradalmi szövetség megteremtésére. Amikor a nagybirtokosok és nagytőkések azt érezték, hogy már meg tudnak állni a maguk lábán is, nem volt szükség az eszközre sem. Az osztályerőviszonyok terméke volt megszületése, az osztályerőviszonyok terméke volt kivégzése is."³⁶ Az agrárprogramnak ebben a részében egyértelműen kifejtik, hogy a parasztság csak a munkásosztállyal szövetségben és a munkásosztály vezetésével érheti el célját. Itt viszont az osztályviszonyok korábbi leszűkítése helyett valóban az egész dolgozó parasztság szövetségéről van szó. "Bizonyos, hogy a parasztság egyes rétegei a maguk osztályhelyzete, kizsákmányoltságuk formája és tartalma szerint közelebb, vagy távolabb állnak a proletárságtól, de a parasztság valamennyi dolgozó rétegét összefűzi a proletársággal a feudalizmus elleni harc alapvető, döntő, minden elválasztó szempontot háttérbe szorító közös érdeke".³⁷

Az MSZMP agrárprogramja gyakran beszél feudalizmusról, feudális nagybirtokról. A földbirtok rendszernek ilyen jellegű meghatározása egyértel-

műen a szociáldemokrata történet szemléletre, illetve agrárszemléletre utal. A szociáldemokrata párt egyes ideológusai szerint 1848-ban nálunk nemzeti függetlenségi harc volt, de nem polgári forradalom. Lényegében ez a véleménye az MSZMP-nek is. "Az 1848-as jobbágyfelszabadítás nem semmisítette meg a feudalizmust, ellenkezőleg: érintetlenül hagyta a birtokállományt. A magyar dolgozóknak változatlanul legfontosabb feladata maradt, hogy küzdjenek a polgári tulajdonná átalakult feudális tulajdon ellen".³⁸ A feudalizmus maradványait abban látják, hogy megmaradt a nagybirtok óriási túlsúlya, a mezőgazdasági nincstelenség tömege, a törpebirtok túltengése és a parasztságot súlytó regresszív adórendszer. Mindezeket a problémákat azonban az adott társadalmi-politikai rendszer keretein belül, a már elfogadott földreform törvény további foltozgatásával nem lehet megoldani. Új földreform kell és olyan munkás-paraszt kormány, amely ezt a radikális reformot hajlandó végrehajtani. "Az MSZMP tisztában van vele és nyíltan hirdeti, hogy a feudalizmus maradványainak eltakarítását a birtokos osztályok és rétegek egyik kormánya sem képes megvalósítani, hanem csak egy az ország népének hatalmas többségét képviselő, a tényleges demokráciát megvalósító kormány."³⁹

Az MSZMP ideiglenes agrárprogramja messzemenően figyelembe vette a magyarországi tényleges helyzetet és a parasztság mentalitását. A nagybirtoknak szinte teljes felszámolását és a parasztság kezére juttatását követelte tehát, de a birtokosok teljes kártalanításával. A szegény parasztságban is, méginkább a birtokosparasztságban benne volt a magántulajdon iránti tisztelet. Természetesnek tartották, hogy akinek tulajdona van attól azt ingyen nem lehet elvenni. A kiscgazda párt is 1919. őszétől megváltásos földreformot hirdetett, és még a juttatottak is úgy érezték igazán sajátjuknak a kapott földet, ha azért valamilyen formában a földbirtokos kártérítésben részesült. Mivel azonban a kiosztott földek többségé vágyonváltság föld volt, s így a magántulajdonos helyébe az állam lépett, azt már a szegényparasztok is el tudták képzelni, hogy a kártalanítást az állam saját magával szemben végezze el. Különösen csökkentette a paraszti fizető készséget az, hogy sok esetben tisztázatlan volt a juttatott föld tulajdonjogi helyzete, vagy nem állapították meg az árát.

Az agrárprogram azt követelte, hogy a 100 holdon felüli birtokokat felszerelésükkel együtt, sajátítsa ki az állam és gazdaságilag életképes

munkás birtok formájában ingyenesen ossza szét a dolgozó parasztság között. Az állam feladatának tartották azt is, hogy felszereléssel, jószágállománnyal lássák el a juttatottakat, és gondoskodjanak a mezőgazdasági szakoktatásról is. A program egyetértett a kártalanítással is, azzal a kikötéssel, hogy az egyházi és hitbizományi földek kártalanítás nélkül kerüljenek kisajátításra, a többi esetben is a kártalanítás súlya nem terhelheti "magát a földhöz juttatott parasztot".⁴⁰ Az MSZMP azt javasolta, hogy "a kártalanítás terhei a nagy vagyon és kapitalista jövedelmek súlyos, fokozódó megadóztatása formájában kizáróan a vagyonos osztályokat sújtsák."

Ez az agrárprogram az egész dolgozó parasztságnak szólt és tetszetős lehetett széles paraszti tömegek számára. A birtok felső határának 100 holdban való maximálása valóban lehetővé tette olyan kisbirtokok juttatását, amely elegendő volt egy család eltartására. A program azonban külön a mezőgazdasági munkások és törpebirtokosok érdekében is tartalmazott "átmeneti" követeléseket. Ezek nem helyettesítették a radikális földreformot, hanem kiegészítették, alátámasztották azt. Ezek a részkövetelések a mezőgazdasági munkásság munkakörülményeinek és gazdasági helyzetének a javítását célozták. Követelte azonban az adórendszer gyökeres reformját, a 10 holdon aluli birtokok teljes adómentességét, a 20 éven felüli lakosság részére az általános és titkos választójogot, s a megyei törvényhatósági választásoknál a virilizmus eltörlését.

Az MSZMP ideiglenes agrárprogramjával a KMP is egyetértett, sőt megvizsgálta azt a Kommunista Internacionálé és parasztinternacionálé illetékes bizottsága is, s rájuk is "nagy benyomást tett, hogy ez a program igen gyorsan megszületett és a párt tekintélyét roppantul emelte".⁴¹ Annak ellenére, hogy 1926. tavaszán és nyarán az agrárprogram mind a párton belül, mind a tömegek között pozitív visszhangra talált, mégis tervbe vették véglegesítését és annak kidolgozására agrárbizottságot hoztak létre. Ez azonban részben a nagyarányú rendőrségi üldözés, részben a KMP állásfoglalásának 1926-ban bekövetkezett megváltozása következtében nem történt meg.⁴² Az MSZMP 1928-ban bekövetkezett felszámolása után azonban a KMP saját agrárprogramja a gazdasági válság kitöréséig nem készült el.

JEGYZETEK

1. Szakács Kálmán: A kommunista párt agrárpolitikája. 1920-1930. Bp., 1961. 30. 1.
2. Takács József: Mezőgazdasági munkáskérdés. A magyarországi földművelők állapota 1920-ban. Bp., 1921.
3. Magyarország Története, 1918-1945. Bp., 1976. 594. 1.
4. Az MSZDP 1926. évi XXIV. pártgyűlésének jegyzőkönyve, Bp., 1927.
5. Népszava, 1922. szeptember 7.
6. Népszava, 1922. augusztus 9.
7. Népszava, 1922. október 13.
8. Népszava, 1922. december 5.
9. Nemzetgyűlési Napló 1922-26. VII. köt. 158. 1.
10. Népszava, 1922. december 29. a december 24-25-én megtartott kongresszus határozata.
11. Népszava, 1923. január 28.
12. Népszava, 1923. január 20., Nagyatádi tervezetesei a földreform ügyében. Népszava, 1923. május 20. Földbirtokreform és demokrácia. Népszava, 1923. október 5. Osztályharc fölülről.
13. Népszava, 1923. november 27. A földreformnovella.
14. Világ, 1923. november 27. Népszava, 1923. november 27.
15. Nemzetgyűlési Napló, 1922-26. XVII. köt. 343-354. 1.
16. Nemzetgyűlési Napló, 1922-26. XVII. köt. 352-353. 1.
17. Milyen legyen az igazi földreform. Bp., 1924. Szocialista agitációs füzet.
18. U.o. 2. lap.
19. Nemzetgyűlési Napló, 1922-26. XVII. kötet 424. 1.
20. Nemzetgyűlési Napló, 1922-26. XVIII. kötet 31-35. 1.
21. Nemzetgyűlési Napló, 1922-26. XVIII. kötet 39-40. 1.
22. Nemzetgyűlési Napló, 1922-26. XVIII. kötet 88. 1.
23. Nemzetgyűlési Napló, 1922-26. XVIII. kötet 91. 1.
24. Nemzetgyűlési Napló, 1922-26. XVIII. kötet 117. 1.
25. Az MSZDP 1924. évi XXII. pártgyűlésének jegyzőkönyve Bp., 1925.
26. Az MSZDP 1925. évi XXIII. pártgyűlésének jegyzőkönyve Bp., 1926. 104. 1.

27. U.o.
28. Az MSZDP 1928. évi XXV. pártgyűlésének jegyzőkönyve
Bp., 1928. 40. 1.
29. Hajdu Tibor: Károlyi Mihály. Bp., 1978. 353. 1.
30. Károlyi Mihály: Tiétek a föld. Károlyi Mihály válogatott írásai
I. kötet. 392. 1. Bp., 1964.
31. Idézi: Szakács Kálmán: A Kommunista Párt agrárpolitikája.
1920-1930. Bp., 1961. 54. 1.
32. Lásd: Szakács Kálmán: i.m. 69.70. 1.
33. Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához.
III. kötet., Bp., 1954. 118. 1.
34. Liptai Ervinné: A Magyarországi Szocialista Munkáspárt.
1925. 1928. Bp., 1971. 179-180. 1.
35. Új földreformOT! A Magyarországi Szocialista Munkáspárt ideiglenes
agrárprogramja. Bp., 1926. 4. 1.
36. U.o. 33. 1.
37. U.o. 41. 1.
38. U.o. 43. 1.
39. U.o. 47. 1.
40. U.o. 45. 1.
41. Idézi: Szakács Kálmán: i.m. 81. 1.
42. Szakács Kálmán. I.m. 87. 1..